

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВІДКРИТИХ ЛІЦЕНЗІЙ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розвиток цифрової економіки кардинально змінює підходи до використання об'єктів інтелектуальної власності (далі ОІВ), стимулюючи поширення відкритих моделей ліцензування, таких як *Creative Commons*, *GNU GPL*, *Open Data License* тощо. Ці інструменти стають важливими для обігу програмного забезпечення, наукових результатів, цифрового контенту та освітніх ресурсів. У світовій практиці відкриті ліцензії забезпечують баланс між охороною прав автора та вільним доступом до інновацій, сприяючи розвитку стартапів, відкритої науки, креативних індустрій і цифрових сервісів.

Для України, яка активно інтегрується до європейського цифрового простору, актуальність дослідження зумовлена відсутністю чіткого нормативно-правового регулювання відкритих ліцензій, нечітким статусом таких договорів у національному праві та низьким рівнем правової обізнаності користувачів. У той час як ЄС закріплює принципи відкритих даних і відкритої науки на рівні директив і програм (*Open Data Directive 2019/1024/EU*, *Horizon Europe*), українська правова система лише починає адаптацію цих підходів. Таким чином, вивчення інституту відкритих ліцензій має не лише теоретичне, а й прикладне значення — воно є ключовим для формування сучасної політики управління інтелектуальною власністю, що відповідає вимогам цифрової економіки та євроінтеграційного курсу України.

Метою дослідження є аналіз правової природи відкритих ліцензій, визначення їх ролі у регулюванні відносин у сфері цифрової економіки, а

також розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України з урахуванням європейських стандартів.

Поняття відкритої ліцензії у науковій літературі визначається по різному для різних об'єктів інтелектуальної власності - для об'єктів патентного права, до прикладу, така ліцензія передбачає, що власник об'єкта інтелектуальної власності (крім патентів на секретні об'єкти) подає для офіційної публікації заяву про готовність надання будь-якій особі дозволу на використання об'єкта інтелектуальної власності, що охороняється (надає відкриту ліцензію). При цьому в законодавстві передбачені пільги для суб'єктів відкритої ліцензії - збір за підтримку чинності патенту зменшується на 50 %, починаючи з наступного року після опублікування заяви. Тоді як сфері авторського права відкриті ліцензії в національній практиці мають назву «публічних ліцензій» і передбачають, що «Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія)» [1]. Відтак бачимо, що обидві ліцензії передбачають дозвіл на використання необмеженому колу осіб за дотримання певних умов використання, проте лише в патентному законодавстві опублікування відкритої ліцензії передбачає можливість пільгової оплати за підтримання чинності патенту. Оскільки авторське право виникає у нашій правовій системі автоматично, то і жодних пільг для авторів не мало б передбачатись. Тож для однакового застосування термінологічного апарату, пропонуємо такі ліцензії іменувати таки відкритими за практикою такої назви в країнах ЄВ.

Варто відзначити, що у праві Європейського Союзу такі моделі ліцензування набули поширення у сфері цифрових даних, програмного забезпечення, наукових публікацій та культурних творів. Основою європейської політики у цій сфері є Директива (ЄС) 2019/1024 «Про

відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору» [2], яка зобов'язує держави-члени забезпечувати безоплатний доступ до публічних даних у машиночитному форматі та сприяти їх подальшому використанню на умовах відкритих ліцензій. Вона поширюється на всі види інформації, створеної або отриманої державними установами, і визначає правила її повторного використання для комерційних та некомерційних цілей. Директива передбачає, що дані повинні бути машиночитними, доступними у відкритих форматах, із зрозумілими умовами використання. Вона також стимулює створення національних порталів відкритих даних, підтримку інноваційних сервісів на їх основі та забезпечує правову визначеність для розробників, підприємств і громадян, що користуються такими даними. Ключовим завданням директиви є гармонізація підходів у державах-членах ЄС, щоб сприяти цифровій економіці, відкритій науці та розвитку інноваційних послуг на базі державних даних. І держави-держави ЄС мали строк до 16 липня 2021 р. для її адаптації (транспозиції) у національне законодавство [3].

Також важливим документом був Регламент (ЄС) № 1291/2013, яким затверджено рамкову програму *Horizon 2020* і започатковано політику *Open Science*, спрямовану на відкритий доступ до результатів наукових досліджень, що зараз вже втратив чинність через прийняття Регламенту (ЄС) № 2021/695, який започаткував нову програму «Горизонт Європа» (*Horizon Europe*) на період 2021–2027 років [4]. Програма *Horizon Europe* є наступником *Horizon 2020* і має на меті підтримку досліджень та інновацій у Європейському Союзі, зокрема у таких сферах, як охорона здоров'я, клімат, цифрові технології та інші. Вона також включає в себе нові ініціативи та пріоритети, адаптовані до сучасних викликів та можливостей.

В українському праві такий підхід лише започатковано. Зокрема, Закон України «Про авторське право і суміжні права» у статті 51

передбачає можливість укладення публічних ліцензій, вказуючи: «1. Суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія). Публічна ліцензія видається шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

2. Особа, яка використовує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії, зобов'язана дотримуватися визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умов, на яких її було видано.

3. Умовами публічної ліцензії може бути передбачено, що така ліцензія є безвідкличною. У такому разі публічна ліцензія діє протягом усього строку чинності майнових авторських прав або майнових суміжних прав і може бути достроково припинена лише стосовно особи, яка порушила умови, зазначені у частині другій цієї статті.

4. Публічна ліцензія є невиключною. Виключні та одиничні публічні ліцензії є нікчемними.

5. Публічна ліцензія, в якій не передбачено сплату винагороди за використання об'єкта авторського права та/або об'єкта суміжних прав або передбачено, що така сплата може здійснюватися ліцензіатом добровільно, на власний розсуд, вважається безоплатною» [1].

Аналіз вказаної норми дає можливість стверджувати, що Закон вводить правовий інститут публічної ліцензії, аналогічний концепції Creative Commons. Вказано, що дозвіл може надаватися невизначеному колу осіб, що означає відкритий доступ до об'єкта. Ліцензія оприлюднюється публічно через інформаційно-телекомунікаційні системи (онлайн-платформи, сайти), що відповідає сучасним вимогам цифрової

економіки. Отож, практичний наслідок полягає в тому, що суб'єкт авторського права не потребує укладення індивідуального договору з кожним користувачем; достатньо опублікувати умови.

Для порівняння вкажемо, що Європейський Союз поступово формує єдину екосистему відкритого доступу до результатів інтелектуальної діяльності. Серед основних напрямів:

- Creative Commons — найпоширеніша форма відкритих ліцензій, які визначають рівень дозволеного використання твору (від «повного» копіювання з вказівкою автора до заборони комерційного використання).

- Open Source Initiative (OSI) та Free Software Foundation (FSF) — формують стандарти відкритого програмного забезпечення, що забезпечує прозорість, відтворюваність і спільний розвиток технологій.

- Європейська хартія відкритої науки (2018) як політична декларація / рекомендаційний документ, який має орієнтовний (soft law) характер, підтримує зобов'язання держав-членів ЄС впроваджувати відкритий доступ до публікацій, дослідницьких даних та освітніх матеріалів. Цей документ виступає як засіб координації політики відкритої науки (open science) серед держав-членів та наукових організацій. Важливо, що такий формат дозволяє підтримувати співробітництво й спрямованість на відкритий доступ до знань, але не встановлює юридично обов'язкових норм. У європейській панелі «документи-soft-law» (рекомендації, декларації, хартії) використовуються для формування політики, але їх імплементація залежить від національних рішень.

У більшості країн ЄС відкриті ліцензії визнаються юридично чинними як односторонні правочини або публічні договори, що набирають сили з моменту прийняття умов користувачем (наприклад, натискання кнопки «Асерт» при завантаженні контенту). Такий підхід дозволяє уникнути традиційних формальних вимог письмового підписання договорів і відповідає реаліям цифрової взаємодії.

Якщо проаналізувати стан і проблеми розвитку інституту відкритих ліцензій в Україні, то слід звернути увагу на наступні їх особливості: в Україні

відкриті ліцензії поки застосовуються переважно у сфері ІТ (відкриті програмні проекти на GitHub), освіти (використання *Creative Commons Attribution* у відкритих курсах) та частково у державному секторі (портали відкритих даних). Однак їх правовий статус залишається дискусійним. Попри нормативне закріплення поняття *публічної ліцензії* в оновленому Законі України «Про авторське право і суміжні права», практика застосування відкритих ліцензій в Україні залишається фрагментарною і нерівномірною.

В Україні інститут відкритих ліцензій перебуває на стадії становлення й охоплює лише окремі галузі суспільних відносин. Найбільш активно відкриті ліцензії застосовуються у сфері інформаційних технологій — передусім у проектах з відкритим кодом, що розміщуються на платформах GitHub, GitLab, Bitbucket, де українські розробники користуються міжнародними ліцензійними моделями GNU GPL, MIT, Apache License тощо. У сфері освіти поширеним є використання ліцензій Creative Commons (CC BY, CC BY-SA) при публікації відкритих освітніх ресурсів, електронних курсів, підручників та наукових матеріалів, зокрема в межах ініціатив відкритої освіти та діяльності провідних університетів (Києво-Могилянська академія, ЗУНУ, КНУ ім. Т. Шевченка тощо).

Певне нормативне закріплення відкритого доступу спостерігається і в державному секторі, де положення про відкриті дані та можливість їх повторного використання базуються на урядовій постанові № 835 від 21.10.2015 р. «Про затвердження Положення про набори даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [5]. Водночас, застосування відкритих ліцензій у цьому сегменті є радше технічним, ніж правовим механізмом, адже не завжди супроводжується чітким визначенням умов використання, прав і обов'язків користувачів.

Попри зазначені позитивні приклади, правовий статус відкритих ліцензій в Україні залишається невизначеним і дискусійним. Відсутня єдина судова або адміністративна практика, яка підтверджує чинність таких ліцензій як способу надання прав користування. Наявні колізії між загальними нормами Цивільного

кодексу України (зокрема статтями 1107–1112, що передбачають письмову форму ліцензійних договорів) та фактичним способом публічного прийняття умов через інтернет. Це створює сумніви щодо юридичної сили відкритих ліцензій у разі спорів, оскільки не врегульовано процедури акцепту умов, а також механізми контролю за дотриманням обмежень, передбачених ліцензією.

Крім того, в Україні відсутня системна державна політика з популяризації відкритого ліцензування. На відміну від Європейського Союзу, де реалізується Директива (ЄС) 2019/1024 «Про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору» [6] та діє Європейська хартія відкритої науки (2018), українське законодавство не містить чітких орієнтирів щодо використання відкритих ліцензій у науці, культурі чи державному управлінні. Унаслідок цього відкриті ліцензії залишаються переважно добровільною ініціативою розробників і науковців, а не усталеною правовою практикою.

Отож, інститут відкритих ліцензій є важливим елементом правового забезпечення цифрової економіки. Його ефективне функціонування сприяє інноваціям, розвитку стартапів, трансферу технологій, відкритій науці та креативним індустріям. Для України цей напрямок має стратегічне значення, оскільки відповідає євроінтеграційним зобов'язанням і потребам модернізації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Розвиток відкритого ліцензування потребує поєднання правового оновлення, судової практики та освітньої підтримки. Гармонізація українських норм із законодавством ЄС дозволить забезпечити правову визначеність, сприятиме цифровій трансформації держави й формуванню інноваційної екосистеми відкритих знань.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 57, ст.166.

2. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast). Directive - 2019/1024 - EN - psi directive - EUR-Lex

3. European legislation on open data. [European legislation on open data | Shaping Europe's digital future](#)

4. Horizon Europe — the framework programme for research and innovation, laying down its rules for participation and dissemination. [Horizon Europe — the framework programme for research and innovation, laying down its rules for participation and dissemination | EUR-Lex](#)

5. Постанова КМУ № 835 від 21.10.2015 р. «Про затвердження Положення про набори даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних». Про затвердження Положення про н... | від 21.10.2015 № 835

6. Директива (ЄС) 2019/1024 «Про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектору» від 20 червня 2019 року. [Директива \(ЄС\) 2019/1024 Є... | від 20.06.2019 № 2019/1024](#)